

Міністерство освіти і науки України

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АВТОМОБІЛЬНО-ДОРОЖНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

Н.С. Моргунова, Д.В. Рязанцева

**УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ІНОЗЕМНА
(ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ)**

Навчальний посібник

*для іноземних студентів 1 курсу, які навчаються за економічними
спеціальностями*

*С1.01 Економіка та міжнародні економічні відносини (051
Економіка)*

D1 Облік і оподаткування (071 Облік і оподаткування)

D3 Менеджмент (073 Менеджмент)

D5 Маркетинг (075 Маркетинг)

D7 Торгівля (076 Підприємництво та торгівля)

Харків
ХНАДУ
2025

УДК 811.161
ББК 81.2Укр) -9

Рекомендовано вченою радою Навчально-наукового інституту міжнародної освіти і співпраці (протокол № 8 від 22 травня 2025 року) як навчальний посібник для іноземних здобувачів закладів вищої освіти, які навчаються на 1 курсі за економічними спеціальностями.

Рецензенти:

Н.І. Ушакова – зав. кафедри мовної підготовки, д. пед. наук, професор,
Центр міжнародної освіти Харківського національного університету імені В.Н.

Каразіна;

Л.В. Кохан – зав. кафедри базової мовної та загальнонаукової підготовки
іноземних громадян, д. пед. наук, професор,

Харківський національний університет міського господарства імені О.М.

Бекетова;

Н.В.Саєнко – професор кафедри іноземних мов
д. пед. наук, професор, Харківський національний автомобільно-дорожній
університет

Автори:

Н.С. Моргунова, к.психол.н., доцент; Д.В. Рязанцева, к.філ.н., доцент, ХНАДУ.

Моргунова Н.С., Рязанцева Д.В.

Українська мова як іноземна (за професійним спрямуванням): навчальний посібник для іноземних студентів 1 курсу, які навчаються за економічними спеціальностями / Н.С.Моргунова, Д.В.Рязанцева. – Харків : ХНАДУ, 2025. – 146 с.

Навчальний посібник призначений для студентів-іноземців I курсу економічних спеціальностей закладів вищої освіти. У посібнику представлено функціональний опис української мови та реалізується принцип активної комунікативності; навчання мови проводиться на рівні речення та на рівні тексту. Посібник складається з 7 лексико-граматичних тем, кожна з яких включає два розділи: мовний матеріал та матеріал для розвитку навичок читання, говоріння та письма.

Табл. 7. Ліст. 30 Бібліогр. 10 назви

УДК 811.161
ББК 81.2Укр) -9

© Моргунова Н.С., Рязанцева Д.В. 2025

© ХНАДУ, 2025

Тема 1. Модель речення. Текст

Зверніть увагу! Усі слова в українській мові поділяються на граматичні класи – частини мови.

Частини мови

Іменник позначає предмет і відповідає на запитання: хто? що? (людина, комп'ютер). Іменник має рід та змінюються за відмінками й числами. *Початкова форма* - називний відмінок однини.

Прикметник позначає ознаку предмета і відповідає на запитання: який? яка? яке? які? Змінюється за родами, числами та відмінками. *Початкова форма* - називний відмінок однини чоловічого роду.

Дієслово позначає дію або стан і відповідає на запитання: що робити? що зробити? *Початкова форма* - інфінітив.

Дієприкметник - особлива форма дієслова, що виражає ознаку предмета за дією або станом і відповідає на запитання який? яка? яке?

Дієприслівник - самостійна частина мови, яка виражає додаткову дію або стан. Дієприслівник – це особлива незмінна форма дієслова, що означає додаткову дію або стан і має граматичні ознаки дієслова та прислівника. Відповідає на запитання: *Що роблячи? Що зробивши?*

Займенник вказує на особу, предмет або ознаку, але не називає їх – я, ти, він, себе, мій, наш, хто, що, цей, сам тощо.

Числівник позначає кількість предметів (відповідає на запитання скільки? (два, чотирнадцять, сто двадцять п'ять), порядок предметів під час лічби (відповідає на запитання який? – другий, чотирнадцятий, сто двадцять п'ятий), кількість предметів як одне ціле: двоє, троє).

Прислівник позначає ознаку дії, якості або предмета і відповідає на запитання: як? коли? чому? де? тощо (повільно, учора, автоматично). Основна ознака – незмінність.

Прийменник – службова частина мови, що з'єднує слова (в, до, з, на, з, у, між, біля, завдяки, незважаючи на, у зв'язку з тощо).

Сполучник – службова частина мови, яка з'єднує синтаксичні одиниці: члени речення або частини складного речення (і, а, якщо, тому).

<i>Частини мови</i>	<i>Значення</i>	<i>Наприклад</i>
<i>Іменник</i>	позначає предмет і відповідає на запитання: хто? що?	людина, комп'ютер, жінка, книга, вікно, свята

<i>Прикметник</i>	позначає ознаку предмета і відповідає на запитання: <i>який? яка? яке? яке? які?</i>	новий, велика, гарне, оптимальні
<i>Дієслово</i>	позначає дію або стан і відповідає на запитання: <i>що робити? що зробити?</i>	читати - прочитати, створювати - створити
<i>Дієприкметник</i>	особлива форма дієслова, що виражає ознаку предмета за дією або станом і відповідає на запитання : <i>який? яка? яке? які?</i>	Активні дієприкметники утворюються від дієслів за допомогою суфіксів -уч-, -юч-, -ач-, -яч-, -л-. Наприклад: палаЮЧий, мислЯЧий, опаЛе. Пасивні дієприкметники вказують на ознаку за дією, яку хтось виконує над предметом.
<i>Дієприслівник</i>	позначає додаткову дію та відповідає на запитання: <i>Що роблячи? Що зробивши?</i>	міркуючи, зміркувавши
<i>Займенник</i>	вказує на особу, предмет або ознаку, але не називає їх	я, ти, він, себе, мій, наш, хто, що, цей, сам
<i>Числівник</i>	позначає кількість і порядок предметів і відповідає на запитання: <i>скільки? який?</i>	два, сто двадцять п'ять, другий, сто двадцять п'ятий двоє, троє
<i>Прислівник</i>	позначає ознаку дії, якості або предмета і відповідає на запитання: <i>як? коли? чому? де? тощо.</i>	повільно, вчора, автоматично

<i>Прийменник</i>	з'єднує слова	в, до, з, на, з, у, між, близько, завдяки, незважаючи на
<i>Сполучник</i>	з'єднує слова та речення	і, а, якщо, тому

Завдання 1. Прочитайте текст.

Економічна наука вивчає економіку. Що таке економіка? Слово це грецьке за походженням і складається з двох частин: «ойкос» - дім, господарство і «номос» - закон. Отже, економіка у вузькому сенсі - це закони ведення домашнього господарства. Але в наш час слово «економіка» має і ширший сенс. Воно стало стосуватися господарства не тільки однієї сім'ї, а й суспільства в цілому. Можна сказати, що економічна наука вивчає те, як суспільство й окремі його члени розпоряджаються наявними в них ресурсами: природними багатствами, здібностями й енергією людей, технікою і знаннями для досягнення своїх цілей. А головна з цих цілей - виживання людини, сім'ї та всього суспільства.

Для того, щоб вижити, кожна людина повинна задовольняти свої основні потреби, тобто їсти, пити, спати, одягатися, мати житло тощо. Людина задовольняє свої потреби за допомогою благ і послуг. Блага - це продукти харчування, одяг, меблі, автомобілі, книги, комп'ютери тощо - предмети, що задовольняють ту чи іншу людську потребу. Перукарі, продавці, майстри з ремонту взуття або телефонів, музиканти, надаючи своїм клієнтам послуги, не створюють нових предметів, але їхня робота теж приносить людям користь і задовольняє їхні потреби.

Особливе місце серед благ посідають послуги. Послуги - це доцільна діяльність людини, результатом якої є корисний ефект, що задовольняє будь-які потреби людини (торгівля, ремонтні роботи).

Завдання 2. Назвіть вихідну форму всіх слів другого абзацу тексту завдання 1. Визначте частину мови.

Зверніть увагу! Серед іменників виокремлюються основні групи зі спільним значенням - семантичні групи.

Наприклад:

предмет – товар, економіка, послуга, комп'ютер;

особа – економіст, учений, продавець, програміст;

процес – конкуренція, взаємодія, відтворення;
властивість – економічність, ефективність;
відношення – залежність, зв'язок, вплив.

Завдання 3. Прочитайте групи слів. Скажіть, яке спільне значення мають іменники кожної групи.

- 1) праця, благо, потреба, будівля;
- 2) викладач, лікар, покупець, студент, оператор;
- 3) розвиток, взаємодія, синтез, споживання;
- 4) активність, складність, екологічність, простота;
- 5) взаємозв'язок, залежність, вплив.

Завдання 4. Прочитайте іменники. Вкажіть їхнє загальне значення. Розподіліть іменники за семантичними групами.

Ціна, взаємозв'язок, обмін, продуктивність, автономність, відкриття, поділ, рівномірність, аналіз, господарство, виробництво, розвиток, зростання, активність, швидкість, дослідження, інженер, передача, вплив.

Зверніть увагу!

Слова в різних формах, поєднуючись одне з одним, утворюють речення. Судження (речення) побудоване за моделлю, яка складається з двох головних компонентів - суб'єкта (S) і предиката (P). Суб'єкт - це те, про що йдеться у висловлюванні, а предикат - те, що говорять про суб'єкт. Суб'єкт і предикат утворюють модель речення.

Наприклад:

S	P	S	P	S	P
<i>Економіка розвивається. Товар – продукт. Ресурси значні.</i>					
S	P	S	P	S	P
<i>Економіст працює. Рівень високий. Реформи проведено.</i>					

Модель речення загалом і кожен з її компонентів можуть мати розповсюджувачі (слова, які вносять додаткову інформацію). Наприклад:

S	P
<i>Економіка країни розвивається досить швидко.</i>	

$\begin{matrix} S & P \\ \text{Товар} & - \text{це продукт, вироблений для обміну.} \end{matrix}$

$\begin{matrix} S & P \\ \text{Ресурси нашої країни} & \text{значні.} \end{matrix}$

$\begin{matrix} S & P \\ \text{Головний економіст} & \text{працює над новим бізнес-проектом.} \end{matrix}$

$\begin{matrix} S \\ \text{Рівень розвитку} \end{matrix}$ високий.

$\begin{matrix} S \\ \text{Економічні реформи, що поліпшують життя громадян,} \end{matrix}$

$\begin{matrix} P \\ \text{проведено успішно.} \end{matrix}$

У граматиці існують поняття *підмет* і *присудок*.

Підмет – головний член речення, який завжди стоїть у називному відмінку (відповідає на запитання «хто?», «що?») і позначає предмет, дія якого виражається присудком.

Студент пише диктант. Розчин прозорий.

Присудок – головний член речення, пов'язаний із підметом, який відповідає на запитання: «що робить предмет (або особа)?», «що з ним відбувається?», «який він?», «хто він такий?» тощо. Присудок позначає дію або стан предметів і осіб, які виражені підметом. Присудок найчастіше виражається дієсловом, узгодженим із підметом, але також може бути виражений й іншими частинами мови.

Товар продається на ринку. Автомобіль економічний.

Підмет завжди виражається формою називного відмінка, і в цьому разі підмет і присудок збігаються, а суб'єкт – не підмет може бути виражений будь-яким відмінками, крім називного.

$\begin{matrix} S & S \\ \text{Наприклад: } \underline{Я} \text{ змерз.} & - \text{Мені холодно.} \end{matrix}$

Логічні суб'єкт і предикат та граматичні підмет і присудок дуже часто в реченні збігаються, але вони не тотожні. Наприклад:

1. $\begin{matrix} S \text{ логіч} & = & S \text{ грамат} \\ S \text{ логіч} & & P \end{matrix}$

Бухгалтер складає фінансовий звіт.

Товар конкурентоспроможний.

2. $\begin{matrix} S \text{ логіч} & \neq & S \text{ грамат} \\ & & S \text{ грамат} & P & S \text{ логіч} \end{matrix}$

Фінансовий звіт складається бухгалтером.
 $\begin{matrix} S \text{ логіч} & & S \text{ грамат} \end{matrix}$

Товару притаманна конкурентоспроможність.

Суб'єкт

Суб'єктом називається особа або предмет, що є носієм предикативної ознаки: дії, стану, якості тощо.

Суб'єкт належить до змістовного плану речення і відіграє важливу роль у семантичній (смісловій) і синтаксичній (структура речення і зв'язок між його елементами) організації речення.

В українській мові суб'єкт і підмет в одних випадках збігаються, а в інших не збігаються. (Студент працює (суб'єкт є підметом). *Студенту сподобалася лекція* (суб'єкт не є підметом). *Студенту цікаво*; *У студента немає зошита* (односкладне речення, у якому є суб'єкт, але немає підмета).

Речення	Суб'єкт		Немає суб'єкта Немає підмета
	підмет	не підмет	
Двоскладне (граматична основа речення складається з поєднання підмета та присудка)	Студенти займаються	Студентів тішать канікули	
Односкладне (граматична основа речення складається з одного головного члена речення)		Студентам весело	Підморозило

Суб'єкт-підмет називають активним суб'єктом, а суб'єкт-не підмет – пасивним суб'єктом. Активний суб'єкт є носієм активної дії, стану, якості, властивості тощо. Пасивний суб'єкт є носієм мимовільного стану, а також якостей, властивостей, які не залежать від самого суб'єкта.

Форми активного суб'єкта вживаються в мовленні, коли мовець висловлює свою активну позицію. Якщо ж мовець упевнений, що те, що відбувається, не залежить від його волі, бажання тощо, то він ставить себе в позицію пасивного суб'єкта. Порівняйте: *Я хочу*

поїхати. – Мені хочеться поїхати, але я не можу, бо треба складати іспити.

Предикат

Дія суб'єкта, його стан, якісна характеристика тощо виражаються в реченні через *предикат*. Предикат має кілька різновидів.

У двоскладному реченні він дорівнює присудку і співвідноситься з підметом-суб'єктом (*Людина вдивлялася в незнайомі предмети*).

В односкладному реченні предикат:

функціонує без суб'єкта	<i>Вечоріло. На вулиці дощило.</i>
однією граматичною формою виконує функції суб'єкта і предиката	<i>Звари мені каву! Нам принесли листа. Не поспішай язиком - поспішай ділом.</i>
вживається в поєднанні з пасивним суб'єктом	<i>Мені було холодно, незатишно. Мене лихоманило всю ніч.</i>

Предикат своїми граматичними формами визначає час, особу, модальність і зв'язок змісту речення з дійсністю.

Його смислова роль полягає в тому, щоб повідомити, яку дію чинить суб'єкт або яку дію чинять без суб'єкта, у якому стані перебуває суб'єкт, які його якісні характеристики, які його властивості тощо. Тому виокремлюється предикат, який позначає:

дію (у широкому розумінні) суб'єкта	<i>Студенти говорили про своїх друзів.</i>
кваліфікативну ознаку	<i>Мій син - школяр. Батько - вчитель.</i>
тотожність	<i>Т. Шевченко – великий поет.</i>
вікову ознаку	<i>Сестрі десять років.</i>
стан суб'єкта, природи, довкілля	<i>Людині боляче. На вулиці мороз. До вечора потеплішало.</i>
якість, властивість суб'єкта або явища	<i>У дівчини красиві очі. Робота в мене цікава.</i>
модальні відносини	<i>Усі мають поїхати в поліклініку. Усім потрібно поїхати в поліклініку.</i>
володіння, приналежність	<i>Держава володіє землею. Будинок належить моєму братові.</i>

відношення суб'єкта до самого себе або до будь-кого, будь-чого іншого	<i>Вона вмивається. Ми познайомилися в університеті. Мати любить доньку. Дівчата люблять квіти.</i>
сприйняття будь-кого, будь-чого	<i>Вчора я бачив свого друга.</i>
існування, буття	<i>У Харкові є зоопарк.</i>
місцезнаходження або положення у просторі	<i>Місто розташоване на пагорбах. Над містом височіє телевежа.</i>
наявність, відсутність	<i>Є люди, які всім подобаються. У будинку не чути шуму. Вам бракує терпіння.</i>

Завдання 5. Прочитайте речення. Визначте їхню модель (укажіть суб'єкт і предикат). Назвіть частину мови, до якої належить предикат. Поясніть форму предиката. Вкажіть, до якого слова належать виділені розповсюджувачі. Вкажіть спосіб вираження розповсюджувачів (прикметник, прислівник, дієприкметниковий зворот тощо).

1. Блага - засоби, *що задовольняють людські потреби.*
2. Під час поділу праці та спеціалізації відбувається обмін продуктами між виробниками.
3. Головною перевагою цієї моделі є її економічність.
4. Природні ресурси вичерпні.
5. Новий товар має високу конкурентоспроможність.
6. Споживаючи певні блага, людина задовольняє відповідну потребу.
7. Значення праць Адама Сміта для економічної науки велике.
8. Економічні процеси тісно пов'язані з розвитком різноманітних форм підприємницької діяльності.

Зверніть увагу! Кожне речення має своє типові значення. Наприклад:

Речення	Типове значення
<i>Економіст планує бюджет.</i>	Особа та її дія.
<i>Ринок розвивається.</i>	Предмет та його дія.
<i>Товар конкурентоспроможний.</i>	Предмет та його ознака.

<i>Інфляція помірна.</i>	Процес та його ознака.
<i>Ефективність висока.</i>	Властивість та її ознака.

Завдання 6. Прочитайте речення. Вкажіть модель речень (назвіть основні компоненти) та їхнє типове значення.

1. Сучасні автомобілі забруднюють атмосферу та навколишнє середовище.
2. Екологи здійснюють регулярний контроль за станом довкілля.
3. Інтернет сьогодні став джерелом інформації для мільйонів людей.
4. Завдяки своїй ціні нова продукція досить конкурентоспроможна на ринку.
5. Платоспроможність цієї фірми недостатня.
6. У результаті проведених реформ економічне зростання в минулому році виявилось досить високим.
7. Ціна цього товару висока.

Зверніть увагу! Сенс кожного речення можна передати різними способами за допомогою синонімічних моделей, які містять однакові за значенням компоненти: суб'єкт і предикат. Способи вираження суб'єкта і предиката в реченні взаємопов'язані.

Наприклад:

Економісти планують бюджет організації та здійснюють контроль за його витрачанням. Економістами планується бюджет організації та здійснюється контроль за його витрачанням.

Для ефективної діяльності підприємства необхідно забезпечити працівників матеріально-технічними ресурсами. Забезпечення працівників матеріально-технічними ресурсами необхідне для ефективної діяльності підприємства.

Товар корисний. Товару притаманна корисність. Для товару характерна корисність. Товар має корисність.

Потреби здатні насичуватися в міру споживання людиною будь-якого блага. Потреби мають здатність насичуватися в міру споживання людиною будь-якого блага.

Завдання 7. Прочитайте синонімічні речення. Назвіть суб'єкт і предикат кожного речення. Визначте типові значення речення.

Вкажіть способи вираження суб'єкта та предиката (частина мови, відмінок).

1. Новий електромобіль економічний і екологічний.
2. Новий електромобіль характеризується економічністю та екологічністю.
- 3) Новому електромобілю притаманні економічність та екологічність.
4. Для нового електромобіля характерні економічність та екологічність.

Зверніть увагу! Головний зміст речення можна передати вторинним способом: за допомогою словосполучення, що зберігає значення суб'єкта і предиката.

Наприклад:

Первинний спосіб	Вторинний спосіб
<i>Конкуренція виникає за обмеженої кількості благ.</i>	<i>Виникнення конкуренції за обмеженої кількості благ.</i>
<i>За всіма видами здійснюваних операцій банк отримує доходи. Державний бюджет складається урядом щорічно.</i>	<i>Отримання доходу банком за всіма видами здійснюваних операцій. Складання державного бюджету урядом.</i>
<i>Новий електромобіль економічний.</i>	<i>Економічність нового електромобіля.</i>

Словосполучення на кшталт *виникнення конкуренції* називаються номінативними (називними), бо вони називають ситуацію. Ці словосполучення зручно використовувати для назви текстів або найменування пунктів плану.

Завдання 8. Запишіть ці речення у вигляді пунктів плану.

1. Інноваційні технології ефективно застосовуються у виробництві.
- 2 Товарно-грошова форма кредиту часто використовується в економіці країн, що розвиваються.

3. Планування на підприємстві застосовують для оптимального розподілу ресурсів і досягнення поставленої мети.

4. Банки отримують дохід за рахунок операцій із грошима та цінними паперами.

5. Для виробництва економічних благ люди використовують різні ресурси.

6. У разі незбалансованості виробництва і споживання, попиту і пропозиції економічна рівновага порушується.

7. У ринковій економіці взаємодіють економічно незалежні домашні господарства, фірми та держава.

Зверніть увагу! Несколько предложений, связанных по смыслу, образуют сферхфразовое единство (СЕ).

Прикладом надфразової єдності в тексті може слугувати абзац. Зв'язок між реченнями всередині надфразової єдності здійснюється за допомогою повторення одного з компонентів або їхніх вторинних позначень. Іноді в другому реченні суб'єкт можна замінити займенниками: *він, вона, воно, вони*.

Наприклад:

1. Сучасний керівник повинен працювати ефективно. Ефективність керівництва визначається багатьма чинниками.

2. Ринок - це сукупність економічних відносин виробництва та обміну товарів за допомогою грошей. Ринком називають також і механізм взаємодії покупців і продавців, іншими словами, відносини попиту і пропозиції.

3. Виробництво - це процес впливу людини на природу з метою створення економічних благ або надання послуг. Для його здійснення необхідно, щоб поєдналися природа (земля), людина (праця) і техніка (капітал).

Завдання 9. Прочитайте фрагменти текстів. Вкажіть слова, якими пов'язані речення у фрагментах.

1 Економіка - це частина повсякденного життя людей. Люди беруть щоденну участь в економічній діяльності, живуть в економічному середовищі, постійно використовують терміни, які вживають економісти (гроші, ціни, заробітна плата, доходи, витрати тощо). Жити і бути поза економікою неможливо.

2 Одним із головних критеріїв ринку є наявність конкуренції. Щоб ринок був конкурентоспроможним, має бути кілька незалежних один від одного покупців і продавців. Конкурентними вважаються ринки зі значним числом незалежних учасників.

3. Ціна - це кількість грошей, в обмін на які продавець готовий передати (продати) одиницю товару. Вона є фундаментальною економічною категорією.

4 Господарська діяльність являє собою доцільну діяльність людини. У процесі господарювання зусилля людей, засновані на певному розрахунку, спрямовані на задоволення їхніх різних потреб. При цьому людина в господарській діяльності прагне діяти раціонально, тобто шляхом зіставлення витрат і вигод. Господарська діяльність людей являє собою процес, у якому економічна теорія виділяє чотири стадії: виробництво, розподіл, обмін і споживання.

Зверніть увагу!

Речення, які містять два (або кілька) суб'єктів і два предикати, називаються складними. Складне речення може складатися з головного та підрядного. Підрядне речення позначає причину, мету, умову, час тощо головного речення. Підрядні речення приєднуються до головного за допомогою прийменників, сполучників, сполучникових слів: *якщо, хоча, щоб, тому що, коли, який* тощо.

Завдання 10. Прочитайте складні речення. Вкажіть підрядні речення. Назвіть сполучник і визначте загальне значення підрядного речення (підрядне речення причини, мети, умови, часу).

1 Більшість благ і послуг є рідкісними, або обмеженими, тому що ми не можемо вільно отримати їх у тій кількості, в якій захочемо.

2. Оскільки майже всі блага є рідкісними (тобто не існують у природі в готовому вигляді та в потрібній кількості для задоволення наших потреб), суспільство має постійно займатися їхнім виробництвом.

3. Для здійснення виробництва необхідно, щоб поєдналися природа, людина і техніка (земля, праця і капітал).

4. Коли розмір попиту на товар перевищує величину його пропозиції, товар стає дефіцитним.

5. Якщо за деякої ціни розмір пропозиції товару буде більшою за розмір попиту на нього, то на ринку виникне надлишок цього товару.

6. У сучасному світі люди можуть швидко отримувати необхідну інформацію завдяки тому, що з'явився Інтернет.

7. Програми запускають операційну систему, якщо всі пристрої комп'ютера працюють нормально.

8. Підприємець розраховує на те, що його товар принесе прибуток.

9. Коли відбувається підйом економіки країни, потреба в робочій силі зростає.

Завдання 11. Замініть ці прості речення синонімічними складними реченнями зі словом *який*. Знайдіть головні компоненти речень.

1. Благом називають засіб, що задовольняє потребу людини.

2. Фактори, що впливають на кількість праці, визначають величину вартості товару.

3. Комунікаційними послугами називають послуги транспорту та зв'язку, що сприяють пересуванню вантажів, людей, передаванню інформації.

4. Державний бюджет – це кошти, що перебувають у розпорядженні держави.

5. Робоча сила – це всі працівники, які беруть участь у виробництві.

Завдання 12. Прочитайте фрагменти текстів. Запишіть слова, якими пов'язані речення. Визначте головні компоненти речень. Запишіть зміст кожного фрагмента у вигляді пункту плану.

1. Ні суспільство, ні людина не можуть існувати без задоволення потреб. Засоби, придатні для задоволення потреб, називаються благами. Благо — це те, що містить у собі певний позитивний смисл, предмет, явище, продукт праці, що задовольняє певну людську потребу і відповідає інтересам, цілям людей.

2. В умовах товарного виробництва більшість благ стає товарами. Товар – це продукт праці, здатний задовольнити будь-яку людську потребу і призначений для обміну. Він є вихідною категорією товарного господарства, його «економічною клітинкою».

Пояснюється це тим, що величезне скупчення товарів становить речовий зміст багатства суспільства. Товар - елементарна форма багатства.

3. У народному господарстві застосовуються автомобілі різних типів. Автомобілі, які застосовуються для перевезення пасажирів і вантажів, називаються транспортними. Для виконання виробничих операцій використовують спеціальні автомобілі, а на спортивних змаганнях – гоночні. Нині найбільшого поширення набули транспортні автомобілі.

4. Ресурси, які люди використовують у виробництві економічних благ, називаються факторами виробництва. В економіці виокремлюють три основні фактори виробництва: земля, капітал і праця. Земля – це всі блага природи, які використовуються у виробничому процесі. Наприклад, ділянки землі, на яких побудовані заводи, магазини, школи тощо. Або ділянки землі, які використовуються для сільського господарства. Це і сировина, і ліс, якщо вони використовуються економічно. Люди не створювали цей фактор. Природа дала його людям.

Завдання 13. Заповніть пропуски вторинним позначенням суб'єкта і предиката.

1. Робоча сила - це всі працівники, які беруть участь у виробництві. ... можна поділити на дві групи: 1) виконавці процесу виробництва, працівники; 2) організатори процесу виробництва, підприємці.

2. Підприємець знає, що фактори виробництва обмежені. Він прагне раціонально використовувати їх. Раціональне ... дає змогу отримати найкращий результат виробництва.

3. Якщо фірма вирішила випустити новий товар, то їй необхідно вивчити ринок. ... ринку і попиту на товар забезпечить хороші продажі.

4. Держава регулює кількість грошей, яка перебуває в обігу в країні в даний час, і те, як ці гроші витрачаються. Це ... дає змогу підтримувати стабільність в економіці країни.

Зверніть увагу!

Кожен текст має свою тему. Тема – це головний зміст тексту.

Тема може бути виражена одним словом, словосполученням, реченням, цілим текстом. Мінімальне вираження теми - назва тексту. У наукових текстах назва, як правило, виражена словом або словосполученням (предикат відсутній), а не реченням. Цю особливість легко простежити на назвах текстів будь-якого підручника зі спеціальності. Назва тексту допомагає відповісти на запитання: про що розповідає текст?

Усі наукові тексти (тексти підручників, навчальних посібників, конспектів лекцій тощо) мають кілька типових тем: про предмети; про процеси; про властивості; про зв'язки та відносини; про людину та її діяльність.

Завдання 14. Прочитайте назви текстів вашого підручника за фахом. Спираючись на назви, дайте відповідь на запитання: про що розповідається в цих текстах? Звертайте увагу на правильне вживання родового відмінка.

Завдання 15. Прочитайте заголовки текстів. Визначте їхню типову тему.

Адам Сміт.

Економічна система.

Інформаційні технології.

Властивості цінних паперів.

Ринок.

Розвиток транспорту в Україні.

Економічне зростання.

Зверніть увагу! Зміст тексту (його тему) можна поділити на частини (підтеми).

Тексти наукового характеру зазвичай мають наступні підтеми:

Про предмети

- визначення предмета
- властивості предмета
- використання предмета тощо.
- результати процесу та ін.

Про процеси

- причина процесу
- здійснення процесу
- етапи процесу

Про властивості

- наявність властивості у носія
- обумовленість властивості
- прояв властивості якоїсь проблеми

Про людину та її діяльність

- визначення ролі вченого в науці
- процес дослідження вченим

- зміна властивості
- результати досліджень ученого
- використання властивості та ін.
- праці (роботи) вченого та ін.

Завдання 18. Прочитайте тексти. Визначте їхні типові теми та підтеми. Запишіть підтеми тексту у вигляді називного плану.

Текст 1. Товар

Товар – це будь-яка річ, яка бере участь у вільному обміні на інші речі. Економісти називають товаром продукт праці, здатний задовольнити людську потребу і спеціально вироблений для обміну. Предмети, вироблені для особистого споживання, в економічному сенсі товарами не є.

Сьогодні товаром називають усе, що можна продати. Частину сучасних товарів неможливо віднести до предметів: електроенергія, інформація, робоча сила тощо. Частина товарів ніколи безпосередньо не задовольняє людські потреби і не використовується в технологічних процесах: цінні папери, гроші. На деякі товари покупці не отримують право власності – це, наприклад, комп'ютерна програма, фонограма. Є товари, до появи яких людина не має жодного відношення: можна купити собі шматочок Місяця, Марса чи лісу. У сучасній економіці самостійним товаром може виступати будь-яке право на будь-що.

Найважливішими властивостями товару є його корисність і вартість. Корисність – здатність товару задовольняти певні суспільні потреби – його споживча вартість або цінність для споживача. Вартість товару – суспільно необхідна праця, втілена в товарі.

Використання товарів, що виробляються в економіці, визначає його основні види: товари виробничого призначення та споживчі товари.

Текст 2. Конкурентоспроможність

Виробнича діяльність будь-якого підприємства в сучасних умовах залежить від того, наскільки успішно вирішуються проблеми, пов'язані з конкурентоспроможністю продукції, що випускається. Тільки вирішивши цю проблему, підприємство може ефективно функціонувати і розвиватися в ринковому середовищі.

Під конкурентоспроможністю товару або послуги розуміють їхню здатність витримувати конкуренцію, тобто можливість

успішного продажу на конкретному ринку в певний момент часу. Конкурентоспроможність товару – порівняльна характеристика споживчих і вартісних параметрів даного товару стосовно товару-конкурента. В основі конкурентоспроможності, що визначає успіх товару на ринку, лежать два параметри: якість і ціна.

Успішна робота підприємств в умовах конкуренції залежить від системи взаємозв'язків зовнішнього і внутрішнього характеру. Найбільший вплив на конкурентоспроможність підприємств чинять, насамперед, інвестиційні, інноваційні та фінансові чинники.

Основними вимогами для досягнення конкурентоспроможного виробництва є: використання прогресивної технології, сучасних методів менеджменту, своєчасне оновлення фондів, забезпечення гнучкості виробництва тощо.

Текст 3. Конкуренція

Конкуренція - економічний процес взаємодії, взаємозв'язку і боротьби між підприємствами, що виступають на ринку, з метою забезпечення кращих можливостей збуту своєї продукції, задоволення різноманітних потреб покупців. Це суперництво учасників ринкового господарства за кращі умови купівлі-продажу товарів.

Причиною конкуренції є зіткнення інтересів. Воно виникає там, де кількість благ або споживчий попит обмежені.

Ступінь конкуренції різний на різних ринках і залежить від кількох чинників. Це кількість продавців і покупців; наявність і доступність достовірної інформації; можливість легкого доступу на ринок для інших фірм; ступінь однорідності товару.

Позитивним результатом конкуренції в ринковій економіці є те, що кожен учасник господарських відносин у гонитві за особистою вигодою змушений виробляти економічні блага, потрібні суспільству.

Текст 4. Адам Сміт

Адам Сміт (1723 - 1790) - шотландський економіст і філософ. Адам Сміт був першим економістом і засновником усієї економічної науки.

Протягом майже 15 років він викладав логіку, філософію і право в університеті Глазго, потім залишив викладання і повністю

присвятив себе роботі над дослідженнями в галузі економіки. 10 років Адам Сміт розробляв логічну систему, яка пояснювала б роботу вільного ринку на базі внутрішніх економічних механізмів, а не зовнішнього політичного управління. Цей підхід досі є основою економічної освіти.

Результатом досліджень Адама Сміта стали його концепції «економічної людини» та «природного порядку». Сміт вважав, що людина є основою всього суспільства, і досліджував поведінку людини з її мотивами та прагненням до особистої вигоди. Природний порядок в уявленні Сміта - це ринкові відносини, в яких кожна людина засновує свою поведінку на особистих і корисливих інтересах, сума яких і утворює інтереси суспільства. В уявленні Сміта, такий порядок забезпечує багатство, добробут і розвиток як окремої людини, так і суспільства загалом. Для існування природного порядку потрібна «система природної свободи», основу якої Сміт бачив у приватній власності.

Найзнаменитіший афоризм Сміта - «невидима рука ринку». Цією «невидимою рукою» Сміт пояснював дивний парадокс: діючи у своїх корисливих інтересах, кожен із нас не тільки багатіє сам, а й примножує багатство суспільства.

Головною працею Сміта стала книга «Дослідження про природу і причини багатства народів». Цю працю опублікували у 1776 році, її вважають основою капіталізму - економічної системи виробництва і розподілу, заснованої на приватній власності, загальній юридичній рівності та свободі підприємництва.

У цій праці А. Сміт узагальнив ідеї вчених за попереднє століття, виробив систему категорій, методів і принципів економічної науки, що мало вирішальний вплив на її розвиток у ХІХ столітті не тільки у Великій Британії, а й інших країнах.

Зверніть увагу! Структура тексту

Цілий текст можна представити у вигляді суб'єктно-предикатної схеми, тому що він складається з речень. Об'єднує їх у текст насамперед єдина тема. Тема зазвичай представлена в назві тексту у вигляді слова-теми. Частини тексту (підтексти) мають підтеми, у яких також представлено слово-тему, але вже в уточнювальних словосполученнях.

Розглянемо два варіанти плану одного тексту, де пункти плану - підтеми частин тексту:

План 1. Комп'ютер

1. Комп'ютер - пристрій, призначений для автоматичного виконання послідовних дій відповідно до закладеної програми.

2. У 1946 р. у США створили перший у світі електронний комп'ютер, який отримав назву ENIAC.

3. Комп'ютер складається із системного блока (у ньому містяться всі основні мікросхеми та вузли комп'ютера) і периферійних пристроїв (монітор, клавіатура, миша тощо).

4. Основними властивостями сучасного персонального комп'ютера (ПК) є характеристики мікропроцесора (актова частота і розрядність), обсяг внутрішньої (оперативної) пам'яті та характеристики пристроїв зовнішньої пам'яті.

5. Сучасні комп'ютери використовуються для будь-якої роботи з інформацією, для комп'ютерного моделювання складних фізичних, біологічних, метеорологічних та інших процесів і розв'язування прикладних задач.

План 2. Комп'ютер

1. Визначення комп'ютера.
2. Створення першого комп'ютера.
3. Будова комп'ютера.
4. Основні властивості сучасного ПК.
5. Застосування комп'ютерів.

План 1 - тезовий, його пункти представлені повними реченнями, що мають і суб'єкт, і предикат. Суб'єктом усіх цих речень є слово-тема тексту (комп'ютер), отже, його можна вважати суб'єктом цілого тексту.

План 2 - номінативний (називний). Його пункти - не речення, а предикати відповідних речень тезового плану.

Завдання 19. Прочитайте назви текстів. Припустіть, які підтеми можуть бути в цих текстів. Запишіть підтеми у вигляді плану.

Ринок.
Економічний розвиток.

Інфляція.
Продуктивність праці.

РОБОТА З ТЕКСТОМ

Завдання 1. Визначте за словником значення наступних слів. Запишіть нові слова до вашого словника.

Потреба, споживання, довкілля, блага, задоволення, виробництво.

Завдання 2. Назвіть суб'єкт і предикат кожного речення. Визначте типове значення речення. Вкажіть способи вираження суб'єкта та предиката (частина мови, відмінок).

1. Блага першої необхідності потрібні для підтримання життя людини.
2. Споживання блага приносить людині задоволення, яке в економічній теорії називається корисністю.
3. Виробництвом називається процес впливу людини на природу з метою створення матеріальних благ або надання послуг.

Завдання 3. Прочитайте текст. Розділіть його на підтеми. Назвіть суб'єкт тексту та суб'єкти підтекстів.

БЛАГА

Кожна людина має деякий набір потреб, або бажань (в економічній теорії це синоніми). Більшість бажань людей полягає у отриманні деяких речей та використанні їх у своїх цілях. В економіці такі речі називають благом.

Благо – це все, що людина використовує для задоволення своїх потреб та отримання задоволення. Так, наприклад, благом може бути предмет, який людина з'їдає (яблуко, бутерброд, цукерка) або носить (джинси, футболка, окуляри), або використовує для будь-яких цілей (виделка, телефон, стіл). Благом може бути стан навколишнього середовища, якщо воно приносить людині задоволення (наприклад,

чисте небо або свіже повітря). Благом може бути інформація (наприклад, смішна історія, музика або свіжі новини).

Використання людиною всіх цих благ у своїх цілях називається в економічній теорії споживанням. Коли людина їсть яблуко, кажуть, що вона споживає благо "яблуко". Коли вона насолоджується співом птахів за вікном, кажуть, що вона споживає благо "спів птахів".

Серед безлічі благ можна умовно виділити так звані блага першої необхідності, які необхідні для підтримки життя людини. Цими благами завжди є повітря, вода та продукти харчування, а в більшості випадків також одяг та житло. Без споживання багатьох інших благ людина, у принципі, може обійтися. Навіщо ж вона їх споживатиме? Тому що вона отримує від їхнього споживання задоволення. Наприклад, їй подобається їсти смачне морозиво, сидіти у зручному кріслі, читати цікаву книгу тощо. Кордон між благами першої необхідності та "просто приємними" благами досить умовний. Наприклад, потребу в їжі можна задовольнити як шматком хліба, і тістечком. Але чи це означає, що тістечко треба вважати благом першої необхідності? Традиційно до цих благ зараховуються найпростіші та найнеобхідніші для здоров'я продукти харчування.

Споживання блага приносить людині задоволення, яке в економічній теорії називається корисністю. Ця властивість зовсім не пов'язана з користю для здоров'я, а лише з суб'єктивним відчуттям задоволення, яке виникає у людини при споживанні певного блага. Людина може отримувати задоволення від корисного (для здоров'я) яблука, і від шкідливої (для здоров'я) шоколадної цукерки.

Корисність, яку отримує людина від споживання блага, відіграє серйозну роль у виборі людиною своєї поведінки. Прагнення отримувати задоволення від споживання благ є силою, яка змушує рухатися все господарство.

Усі блага, які можуть споживати люди, поділяються на дві групи залежно від обмеженості їхнього споживання.

Вільні блага – це блага, для споживання яких не потрібно відмовлятися від інших благ, і, отже, вони можуть споживатися у необмеженій кількості. Наприклад, вільним благом є повітря – людина вільно вдихає його, навіть не замислюючись про це.

Економічні блага – це блага, споживання яких вимагає відмовитися від деякої кількості інших благ і вони не можуть споживатися у необмеженому кількості. Це рідкісні блага чи блага, для виробництва яких потрібні обмежені ресурси.

Більшість відомих нам благ є економічними, тому що ці блага людина вигнала сама і ніде в природі їх знайти не можна. Ці блага вимагають виробництва, для цього й існує господарство. Виробництвом називається процес впливу людини на природу з метою створення економічних благ чи надання послуг. Для здійснення виробництва необхідно, щоб поєдналися природа, людина та техніка. Економісти називають ці три фактори виробництва трохи інакше: земля, праця та капітал.

Завдання 4. Прочитайте питальний план тексту. Спираючись на матеріал тексту, переведіть питальний план у номінативний.

1. Що називається благами?	1. ...
2. Що називається споживанням?	2. ...
3. Для чого використовують блага першої необхідності?	3. ...
4. Які блага можуть споживатися в необмеженій кількості?	4. ...
5. Які блага не можуть споживатися в необмеженій кількості?	5. ...
6. Який процес називається виробництвом?	6. ...

Завдання 5. Перекажіть основну інформацію тексту, спираючись на складений вами номінативний план.

Бажаючих ознайомитися з повною версією навчального посібника просимо звертатися до завідувача кафедри мовної підготовки Надії Сергіївни Моргунової за електронною адресою kafmp@ukr.net